

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ НЯКОИ ПЕСЕННИ ДЕТАЙЛИ ОТ СБОРНИКА „БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ“ НА БРАТЯ МИЛАДИНОВИ

Албена Малчева

Семинар по практическа етнология и медиевистика

„Проф. д-р Иван Шишманов“

Обект на изследване в настоящата статия са текстове на български фолклорни песни, публикувани в известния сборник на Братя Миладинови от 1861 г. (от Струга, Панагюрище, Велес, Охрид, Прилеп – общо 660 образци, подредени в циклите „Църковни“, „Юначки“, „Овчарски“, „Хайдутски“, „Жалбовни“, „Смешни“, „Любовни“, „Сватбени“, „Лазарски“, „Жетварски“) (Български народни песни 2007) Вниманието е насочено към важни словесни детайли, които характеризират образите на младите героини в тях – моми и невести. Доказва се, че такива по тип „микроелементи“ определят специфичния облик на традиционната българска песенност в средата на XIX век.

На първо място, трябва да се отбележи, че детайлите присъстват в почти всеки текст от избрания песенен свод. Детайлът е част от моделите на говорене в песенния свят и като такъв притежава собствено послание, но едновременно с това и послание, което се подчинява на песенното като цяло. С негова помощ обикновено се характеризират качества на песенен герой с цел да бъде доказана неговата уникалност. На пръв поглед подобно схващане противоречи на разбирането за фолклорната култура като колективна, т.е. не предполага специално отношение към личното, индивидуалното. В контекста на обсъжданите проблеми обаче правят впечатление възможностите на традиционната култура да „обозначава“ и „коментира“ именно уникални качества или особености на герой, който става обект на възхвала поради това, че ги притежава. Причина за това може да бъде както „колективната клишираност“ на качествата на героя – без които той едва ли би бил възпяван, така и процесът на „разколебаване“ на колективното начало като доминиращо във фолклорната концепция за света. Второ – както беше споменато, детайлът е и такава особеност на текста, която води свой относително самостоятелен живот. Той, разбира се, се подчинява на цялостния идеен свят на песента, но едновременно с това носи допълнителна, като че ли привнесена отвън информация. Затова в множество случаи посланията на детайла остават непонятни или труднодостъпни за разбиране и интерпретиране.

Трето – на пръв поглед детайлът може да бъде мислен и като формула, която има отношение към механизмите за запаметяване и възпроизвеждане на песента. Обикновено това се осъществява чрез натрупването и градирането на качества.

1. ОБЛЕКЛОТО И АКСЕСОАРИТЕ НА ДЕВОЙКАТА И МЛАДАТА ЖЕНА

В песен № 11., в която се развива мотивът за изяждането на девойка от езерен змей, присъства следният детайл в описанието на царската дъщеря, която трябва да бъде принесена в жертва: „Цар керка си ми си промени, // я промени свила и кадифе.“ (от Прилеп, раздел „Други стари“). Би могло да се каже, че това е детайл, който притежава относително самостоятелен живот в песенния текст, тъй като спрямо сюжета и разгръщането на трагедията около жертвоприношението едва ли точно облеклото на пожертваната би трябвало да занимава изпълнителя и слушателя на текста. Неговото присъствие тук привлича вниманието към саможертвата, към опасността от изгубването на личната красота и младост. За сравнение, тази идея се внушава по сходен начин в песенните текстове, чийто обект на възхвала е юнакът, който трябва да посрещне смъртта красив, облечен чисто и пременен като на сватба. Контрастът между красивото (и изключително скъпо – цената на първокачествената коприна е равна на теглото ѝ в злато) облекло и предстоящото събитие създават усещането за драматизъм. В песен № 16. от същия раздел, в която се развива вариант на мотива „Слънчева женитба“, се наблюдава следният детайл, израз на древни апотропейни практики – майката предупреждава прекрасната си и изключителна дъщеря, която се ражда на Великден, кръщават я на Гергьовден и проговаря на Спасовден, да не бъде видяна от майката на слънцето и харесана за негова жена: „Да не излегвиш дънье без убрус, // дънье без убрус, ноке без свеца, // да н’ те догледат слънце’а майка, // да н’ те посвършият за йесно слънце“ (Струга; „Други стари“). В песен № 341. (от

Струга, раздел „Любовни“) красотата на Крал-Богдановата сестра е толкова голяма, че се „размирва“ цялата земя. Крал Богдан я съветва да се облече в най-хубавите си дрехи, да си купи свилено въже и да се обеси, за да се възстанови нормалният ход на живота. Тя уж го послушва, но отивайки на пазара, вместо да си купи въже, си купува съпруг. Детайлът, описващ облеклото на изключителната хубавица, като че ли влиза в противоречие с основната идея в песента – нещо трябва да се промени, за да може животът да се върне в обичайните си граници. Прекрасното облекло на Ангелина би следвало да предизвика още по-сериозни сътресения, защото подчертава хубостта ѝ, но като че ли именно то говори вече за овладяването на проблема. Облечена така празнично и вероятно сватбено, кралската сестра „заявява“ чрез облеклото си желанието да прекрати създадения от нея проблем. (Османската практика за отстраняване на „неудобни“ е именно с копринено въже.) „*Тука стана лична Ангелина, // та се изми, бело се промена, // та си влезе во земни килари, // си отвори шарени ковчидзи, // си изваде тие жълти дукади, // се промена руво копринено...// тук си купи едно лудо-младо, // що не пиет вино и ракиа, // що не фърлят пушка во събота, // що не вадит сабя во неделя, // що му играт видра на колене, // що му пиет славей во пазу'а.*“ Присъствието на образа на избаника в структурата на песенния детайл вероятно се налага поради идеята, че двамата млади трябва да бъдат показани като изключителни и неповторими, а ако се използва традиционната фолклорна формула – лика-прилика. В песен № 374. (пак от Струга, в същия раздел) е представен детайл на моминско-невестинска украса в ситуация, когато бъдещият свекър е на гости в дома на девойката: „*Стройници вино пийе'е, // девойка слуга служеше // со бисер венец на глава; // бисерот ѝе се ронеше*“. В песен № 376. (от Струга, в същия раздел) се търси отговор на въпроса „Защо юнаците не искат да се женят за софиянките?“ Героят на песента знае, че те не са хубави: „*Ми я кажвет гърдомазна, // гърдомазна, не 'убава.*“ Въпреки че е категоричен в мнението си за чуждоземните жени от София, героят все пак отива там и отсяда у стрико си. В дома му той има възможност да се срещне със софиянката, за която неговият роднина е женен: „*Му излегла невестата // со на'лани шикосани, со чораби копринени, с ал кошуля дур до земи, со читяни чичекли, ал зъбунче до колена; //сънце беше облечена // месечина опасана, // дробни дзвезди по рамена, // самур калпак на главата, // паун перо на калпагот.*“ Тук са ясно различими две нива на изображение: делнично-битово и празнично-митологично. В песен № 412. (от Струга, в същия раздел) малка Стана не се подчинява на забраната на Омер ага нито една жена (мома или невеста) да не излиза в града. „*Как си дочу малка Стана, // та си узе отворето, // отворето от килере, // та искара чисто рухо, // се промени, се нареди, // се облече малка Стана // кошулята копринена, // ръкавето бел бурунджук, // връз кошуля ситна сая, // ситна сая ситновиа; // връз саята либадето, // либадето сърмалиа, // си опаса до две зунки, // до две зунки цареградски, //та си кладе цървен фес, // си превърза момин мафез, // префърли си тюльбен кърпа*“. Градирането на елементите на облеклото цели не само да покаже момата като уникална и достойна за възпяване, но и да се свърже в съзнанието на слушателя нейната външност с воля, с твърд и несломим характер. За трайността на тази органична връзка е достатъчно да се припомни представянето на Йовковата героиня Рада от разказа „Шибил“ – пременена и нагиздена като за сватба, с цел да очарова и подмами прочутия разбойник и по този начин той да бъде заловен: „...една жена стоеше още на пътя, млада, хубава. И как беше пременена! Синя джанфезена рокля, елече от ален атлаз, пъстра божигробска престилка, сребърни пафти. А на шията ѝ тежки нанизы, ред едри алтъни, ред рубета и махмуди. Къде беше тръгнала тъй натруфена, на сватба ли? Луд ли беше тоя баца, който беше я пунал сама из тия планини?“ (Йовков 1927)

В песен № 418. (от Струга, в същия раздел) личен Иво страда по лична Материна: „...*що помина лична Материна, // та що беше лепа и 'убава! // Како беше лепа и 'убава, // така беше лепо промената; // наредена динар до динара, // а на уши стребрени менгюши, // а на сърце пафти позлащени.*“ В песен № 76. (от Панагюрище, раздел „Юначки“) Стоян си търси лика-прилика, като за целта си прави железни обувки и тояга, търси дълго и по много места, но когато стига в Борич касаба, попада на Ганка Белканка, която много харесва: „*Ганка по чуиме ходеше, // между робинки вървеше, // двете скутови държеха // и три и пъта метяха...*“ Казва ѝ, че я харесва, а тя му отвърща, че трябва да пита майка си дали могат да се съберат, тъй като тя е „*клетта чифутка*“, а той е „*чисто българче*“. Майката се съгласява, защото: „*чифутче става българче, // в черкова ща го заведем, // в черкова ща го прикръстим*“. Присъствието на

детайла от външния вид на избраницата очевидно не е в пряка връзка с драматизма на верското различие. И тук не става дума за богатство и охолство, а за уникалност и неповторимост. В песен № 116. (от Панагюрище, раздел „Юначки“, седенкарска) *„Похвалила (бе) са Милкина майка: // Ниде ми нема хубава Милка, ни в Цариграда, ни в Дрянополе, // съде е има в града Котлена.“* Петър купува стока, за да продава в Котлен и да спечели Милка: *„... сякакво купе, хримис коприна // и сухо злато, и сухо сребро; // Най-назад иде Милка котленка; // две робини ѝ друми метеха, // една робина поли държеше.“* Петър я открадва: *„Назад са върни, Милкина мале, // не ти е Милка клета робиня, // на ти е Милка бяла гъркиня.“* Интересен факт, свързан с детайла в песента, е това, че обект на възпяване могат да бъдат и различни като етническа принадлежност герои.

В песен № 193. (от Прилеп, в раздел „Юначки“) може да се види как изглежда една кралица в песенното епическо съзнание: *„Заплакала Русанта кралица //...и говорят кралят господине: // ...защо сълзи рониш по бели образи? // Аль доноси бисерни гerdани? // Аль износи рубо копринено?“* Интересно е да се отбележи, че по накити и облекло кралицата не се отличава от останалите млади героини, обект на възпяване в разгледаните текстове.

2. ЖИВОТЪТ НА ДЕВОЙКАТА В ДОМА НА НЕЙНИТЕ РОДИТЕЛИ; ОТНОШЕНИЕТО НА РОДИТЕЛИТЕ КЪМ ДЪЩЕРЯТА

В някои текстове уникалността и възвеличаването на жената се осъществява чрез възпяването на героинята посредством метонимната замяна на определенията за нея с такива, които се отнасят до крайния предел на социалната структура по оста роб – господар. В песен № 438. (от Струга, в раздел „Любовни“) присъства следният детайл: *„Цоно, мори Цоно, // майчина къдано, // тейкова султано! // Цона майка плете // ситни дребни коси...“* Негов вариант се открива в песен № 379. (от Струга, в раздел „Любовни“), където се възпява Мара: *„Маро, бела Маро, майчино къдино! // Седнала ѝе Мара вонка зат къщата,... // риза везе Мара и урнек зафаща...“* Пристигат три бели гълъба, за да я видят и да я преценят за невеста на своя брат. Нарушават работата ѝ и тя се обръща към собствените си робини: *„Робини, робини, дайте до два лъка, // дайте до два лъка, дайте до две стрели, // за да си устреям три бели голъби.“* На въпроса каква е тази Мара, която е възпята в песента, очевидно не може да се даде еднозначен отговор. Все пак се подразбира, че става дума за заможна девойка, за която се грижат нейните слугини. В песен № 434. (от Струга, в раздел „Любовни“) по друг начин е представено охолството, в което живее момата: *„Заспала ми назли Гяна // во неделя на утрина // на постели бамбаркени, // на перници копринени, // пот йоргани бадемлиш.“*

Към казаното тук трябва да се добавят и песенни детайли, които възпяват грижата за хигиената в живота на младата жена... и още нещо... В песен № 435. (от Струга, в раздел „Любовни“) се води диалог между „юначе шегарче“ и девойка, в който той я моли да му даде *„ибришим свила коприна“*, за да може шивач да ѝ ушие фустан по мярка. Тя го пита кога шивачът е успял да вземе нейните размери, а отговорът е: *„Кога одеше на бана // со двана 'есет робинки, // со трина 'есет алайки; // робинки пътот мете'а, // алайки поли крепе'а, // тогай, девойко, майстор ми // от сенка фустан ти крои...“* В песен № 440. (от Струга, в раздел „Любовни“) майка пита сина си защо пашата го търси, с какво е прегрешил, че е търсен, за да го погубят: *„... како мене да не ме погубе, // снощи бех си на ладна ме'ана, // кинисах си дома да си дойдам, // мома идеше от топлите банье, // се стретихме в еден тесен сокак. // Бог да бие копче от тозлукот, // що закачи момините гащи; // наведох се копче да откачам. // Бог да бие копче от минтана, // що закачи момини гerdана; // та изрони бисер, дробен бисер. // Наведох се бисер да собирам, // дробен бисер и жълти флорини. // Бог да бие моя лева уста, // що целива ѝ белото лице!“* В песен № 417. (от Струга, в раздел „Любовни“) е представен важен момент от живота на девойката и момъка – вечерните любовни срещи. Важно е да се подчертае, че в песните от сборника на Братя Миладинови те не се случват на чешмата, както е общоразпространеното клише, а при банята и механата: *„Яна идет от банята // измиена, искъпана; // лудо идет от ме'ана // наядено, напиено...“*

3. ПОРТРЕТЪТ НА ДЕВОЙКАТА В ЖИВОТА НА НЕЙНИЯ ЛЮБИМ

Портрет на любимата е изграден в песен № 325. (от Панагюрище, в раздел „Любовни“) – разговор между Банко и момиче, което е харесал: „... но гледай Банка в очите, // за да те Банко испише // на турска бела хартия. // Банко ще да тъ проводи, // да види татко и мама // какво съм либе залибил // ...снџа му тънка, висока, // лице му бело, червено, // вежди му черни гайтани, // уста му чешка сребарна, // очи му черни череши.“ В песен № 349. (от Струга, раздел „Любовни“) героят заминава за „Цървено Яблоко“ (популярно название на Мека, в по-широк смисъл „Божи гроб“ – бел. ред.) и настоява да нарисува любимата си: „*Филипо, моме Филипо! // Излези на пенджерата, // да ти го видам лицето // на книга да го напишам; // защо кя одам на войска, // ко' ке ми текнит за тебе, // книгата да я погле'ам, // тъгата да ми поминит. // ...Ко' ке ми текнит за тебе, // книгата да ѝе отворам, // очите да 'и целивам, // жалбата да ми поминит.*“ В песен № 649. (от Струга, в раздел „Жетварски“) красотата на любимата девойка е преекспонирана до степен да бъде сравнена с църковно изображение: „*Де гиди Гидо, гиди 'уба'а! // Твоето лице в църков написано.*“

4. СВАТБАТА

Разгледаните дотук песенни детайли са почерпени от текстове, които биха могли да се причислят към сферата на ежедневно-битовото равнище на живот. Не по такъв начин е представен образът на младата жена (момата и момата в преход) в песните от цикъл „Сватбени“. Тук присъствието на детайла се подчинява на законите на „празничното мислене“, адекватно на празнично-митологичното пространство на сватбата. Този проблем обаче излиза от прекия обсег на конкретното изложение и ще бъде анализиран в следващо проучване на автора.

Песен № 543. (от Прилеп, сватбена – когато взимат невестата) съдържа диалог с бъдещия зет, който е дошъл за невеста: „*Плела мома мрежа от коприна // и я фърли длабоко езеро, // уло'ила риба шестокрила, // в стрѣбрен ваган я сварила, // я ставила прет чеснаго кума.*“ Песен № 568. (от Охрид, сватбена): „*Плела мома мрежа копринена, // я доплете мрежа копринена, // я повлечи по бела Дунава, // ми изло'а риба златокрила, // я изгуши со фършконо ноже, // я испече на стрѣбрена скара, // ми я кладе во жълтион салтар, // я изваде прет чеснего кума; // кум я изваде прет чеснана кума, // кума я изваде прет чеснего зета, // зетя изваде прет чесна невеста.*“ В песен № 551. (от Прилеп, сватбена – когато доведат невестата в момковата къща): „*Мътен и пороен Дунав, // донесол Димна Депа, // хубава девойка, // В ръце носи златна чаша // полна ройно вино, // кому да я поклониме, // ова златна чаша? // На поклон да ѝе свекору; // поклонете домакину, // на поклон да му ет.*“ В песен № 561. (от Велес, сватбена) е представено прощаване на младоженеца с роднините му: „*Юнаку се сърце разиграло, // како риба во длабоко море, // како вино во стрѣбрена чаша, // како овен во стадо големо, // от' ке иде по млада невеста.*“

Както се вижда, песенният детайл е важен белег на българската фолклорна песен от средата на XIX век – такава, каквато е документирана от възрожденските фолклористи. От направените наблюдения върху материала от сборника на Братя Миладинови се установи, че основен обект на изобразяване чрез детайла е младата жена в нейния предбрачен живот, в прехода ѝ от мома към невеста, в първите години на брака. Затова и в настоящата работа бе анализиран начинът, по който е изграден образът ѝ – нейното богатство, облекло, накити, красота, потекло и др. Може да се обобщи, че проучените факти са свидетелство за една богата късносредновековна и възрожденска градска култура в западните български земи под османска власт.

ЛИТЕРАТУРА

Български народни песни 2007: Български народни песни. Събрани от Димитър и Константин Миладинови. Под ред. на Тодор Моллов. Варна. Електронно издателство LiterNet., 21.07.2007. – Интернет източник: <http://litenet.bg/folklor/sbornici/miladinovci/content.htm>
Йовков 1927: Йовков, Й. Шибил. – В: Старопланински легенди. С. – Интернет източник: <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=95&WorkID=2290&Level=2>

**OBSERVATIONS ON SOME SONG DETAILS FROM THE BOOK “BULGARIAN
FOLK SONGS” BY THE MILADINOV BROTHERS**

Albena Malcheva

Seminar for Practical Ethnology and Medieval Studies

“Prof. Ivan Shishmanov”

Abstract

The texts of Bulgarian folk songs, published in the famous book by the Miladinov Brothers in 1861 are object of research work in this article.

Mainly, attention is paid to important verbal details, which characterize the nature of the women characters in the songs – maidens and wives: wealth, clothing, decorations, beauty, lineage, etc. It is proven that these types of “microelements” determine the specific aspect of the traditional Bulgarian town songs in the middle of the 19th century.

Key words: folk songs, traditional Bulgarian town songs, Miladinov Brothers, 19th century, bride’s and women’s clothing and decoration.